

O CĂLĂTORIE LA VLAHII (ROMÂNII)

DIN

KRAINA, CROAȚIA ȘI DALMAȚIA

DE

TEODOR T. BURADA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

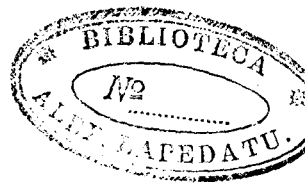
(Extras din Arhiva No. 7 și 8 pe 1908).

I A Ș I

Tipografia și Papeteria „PROGRESUL” A. Grünberg str. Stefan Cel Mare 9

1908

O călătorie la Vlahii (Românii) din Kraina, Croația și Dalmația

I

În anul 1869, Dr. Adolf Ficker, dînd la lumină în Viena o scriere a sa, despre popoarele ce locuiesc în Imperiul Austro-Ungar¹⁾, ne spune între altele, că: *Vlahii* se află nu numai în Istria, dar și în provincia *Kraina* numită și *Carniola*. Despre aceasta, iată ce găsim scris:

«De mare însemnătate sunt insulele limbei romane în Istria și Kraina, a căror populațiune ca rămășiță a unui district limbistic mai înainte foarte întins, poartă în sine mai mult caracterul iliric (schipetarie), de cît daco-romanic. Populațiunea istriiană se compune din mai multe comuni aproape una de alta, și anume: *Possert, Gradigne, Letai, Grobnic, Susnevizza, Bérdo, Villanova* și *Iasenita*, toate situate la nordul lacului Cepici; aparte de aceste mai este și comuna *Iciane*, ce se află în munții Cici; populațiunea din *Kraina* se compune din comunele *Hrast*, deasupra orașelului *Mödling*, și *Boiana*, la sudul orașelului *Tschernembl*; cu toate acestea, toți locuitorii acestor comuni și-au înșusit și limbile slavice ale țării».

Doritor de a cunoaște și pe acești romini rezlețiți la o așa de mare departare de tulpina românească, m-am hotărît a mă duce să-i văd, să-i cercetez, și să caut cînd și prin ce împrejurări ei au fost siliți să se stabilească în acele locuri.

În acest scop decî, în vara anului 1897, m-am și pornit la ei. Trecînd fruntaria țării pe la Virciorova, am ajuns în capitala Croației Agram, numită de Croați, Zagreb. În acest oraș m-am dus în mahalaua *vlahilor*, unde am poposit la un otel de pe strada în care mai de mult locueau *Vlahii*, și care și până-n ziua de astăzi se numește *Vlaška ulița*, (ulița românească). Aici făcînd

1) Die völkerstämme der Oesterreichis-Ungarischen Monarchie ihre gebiete, gränzen und inseln. Wien. 1869, pag. 81. Vezi și Hugo Schuchardt: Der vocalismus des Vu'görlateins. Leipzig. 1868. vol. III. pag. 55.

cunoștință cu mai mulți bătrâni cărturari, m-am pus la vorbă cu ei, cercetându-î despre *Vlahii* ce s'ar fi aflînd prin satele din Croația, despre timpul cînd au emigrat ei acolo, despre numărul lor, despre limba ce vorbesc și altele. Aceștia m-au încredințat că voi găsi prin satele din Croația un număr mare de *Vlahi*, cari au vorbit mai de mult *vlaški* (românește), dar cari acum nu vorbesc de cît limba croată, și că emigrarea lor în Croația datează înainte de secolul al XV-lea. De aici apoi mergînd mai departe, m-am oprit în orașul *Carlstadt*, numit de slavî *Carlovaț*. Aici m-am pregătit de drum pentru *Kraina*, și după aceea făcînd cunoștință cu locuitorul Neumann, care cunoștea bine limba croată și dialectul sloven din *Kraina*, precum și localitățile acele pe unde Dr. Ficker scria că se aflau acei *Vlahi*, l-am și luat cu mine ca să-mi fie talmaciu și călăuz.

Așa dar în ziua de 22 Iulie 1897 în revărsatul zorilor am pornit cu trăsura lui Matei Videticî, și trecînd podul cel mare ce se află pe riul *Kulda*, la fruntaria Croației am intrat în provincia *Kraina*; mergînd apoi mai departe, am ajuns în orașelul *Cernomli*¹⁾, unde am poposit puțin la gostiona (otel) lui Lachner; de acolo mergînd mai departe, și trecînd prin comuna *Drăgătuș*, am ajuns pe cînd începuse a amurgi în tîngușorul *Vinița*; aici am poposit la gostiana Scolnicu, unde apoi am și mas. Sara adunîndu-se mai multă lume, am început a vorbi cu unii și cu alții despre *Vlahii* ce s'ar fi aflînd în satele *Boiana* și *Hrast*; unul dintre locuitorî, anume Luca Coracin, organistul de la biserica de acolo, mî-a spus că el știe, că *Vlahi* se află în satul *Boiana*, și că dacă vreî, el poate să-mi arăte și drumul.

A doua zi dimineață, am pornit împreună cu Luca Coracin și cu alți locuitorî spre *Boiana*, și după o oară de drum, am ajuns în satul *Hrast*, unde intrînd în vorbă cu locuitorul Matei Pamian, și cu alții ce se strînsese în jurul nostru, i-am întreat, dacă nu cum-va s'ar fi aflînd *Vlahi*, și pe la ei prin sat, cu toții mî-au răspuns, că de urma *Vlahilor*, voi da puțin mai departe, în satul *Boiana*, și într-un alt sat numit tot *Hrast*, ce vine însă mai în sus, în apropiere de orașul *Mödling*. Drumul fiind stricat cu desăvîrșire până-n *Boiana*, am lasat trăsura în *Hrast*, și am pornit cu toții pe jos, și după o călătorie aproape de două oare, trecînd pădurea *Perudina*, am ajuns la *Vlahii* din *Boiana*. Aici am poposit la casa locuitorului Iosif Vărlănicî, care cu cea mai mare bucurie ne-a găzduit și ne-a ospătat din belșug; începînd apoi a vorbi atît cu el cît și cu gloata care se adunase acolo, i-am întreat ce sunt ei, cu toții îmi răspuseră că sunt *Vlahi pravoslavnici*, apoi începînd a vorbi cu ei dialectul *vlahilor din Istria*, nici unul nu m-a priceput, întrebîndu-î pentru ce se numesc ei *vlahi*, dacă nu știu grăi *vlašchi* (românește), ei îmi spusă, că cine știe, poate că în vremile vechi să se fi grăit și la

1) Nemții îl numesc Tschernembl.

ei cind-va în sat această limbă, dar acuma nu se vorbește de cît limba slovenă; cu toate aceste aû în graiul lor o mulțime de cuvinte pe cari le-am putut culege, și cari se află și la vlahii din Istria, ca: *secure*, *curuna* (coroana), *brenza* (brînza), *caș*, *fașă*, *penezi* (parale), *fațolă* (tulpan), *opanchi* (opinci), *coledva* (colindă), *fucară* (fluer), *furca*, *bătir* (bătrîn), *foalele* (cimpoi), *surlă* (un soi de fluer), și altele multe care arată la unele origina lor latină, remiînd cu formele pe care aceste cuvinte le aû în dialectul istriano-romîn.

După dorința lor m-am dus apoi de am văzut biserica, care se află chiar la marginea satului. Toate cărțile lor bisericești sunt tipărite cu litere cirilice și în limba slavonă.

Portul acelor locuitori se deosebește de acel ce se vede în celelalte sate din Kraîna, ast-fel că numai după port, se poate cunoaște îndată un *vlah* dintre locuitorii din Kraîna: acel port se aseamănă întru cît-va cu acel al *Vlahilor Istrieni* din *Vlasia*: ei poartă *opanchi* (opinci) și o *torbă* (giantă) împodobită cu ținte de alamă, atîrnată de gît, în partea stîngă a trupului; femeile poartă *fotă* și *salbă cu monezi de argint* sau chiar și de *aur*, la cele mai cu dare de mină.

Ei sînt primitori la gazdă și se ocupă mai ales cu agricultura. Ciobanii cu turme de oi sînt foarte puțini la număr.

Cercetînd apoi obiceiurile și datinile ce sînt în întrebuintare la acei *Vlahi*, la diferite împrejurări ale vieții lor, le-am aflat că aû mare asemănare cu acele ale *Vlahilor* din Istria. Așa *la anul nou* mai mulți băeți uniți în cete merg pe la casele locuitorilor cu *coledva* (colinda), sunînd din clopoței urînd gospodarului casei tot binele și zicîndu-i *se miravai* (să trăești); *la nașteri*, se pune în gura copilului o bucațică de măr muțat în vin, ca să fie voinic și vesel; *la nunți*, vin pețitorii de cer fata în căsătorie, mireasa pune un vâl alb pe cap, și lăntarii cîntă pînă ce ajung la biserică, după aceea se spun conăcării, etc.; *la înmormintări* neamurile mortului precum și femeii merg după mort plîngînd și bocînduse spunînd faptele cele bune ale răposatului, peste mormînt se aruncă țărînă; ajungînd a casă cei ce aû fost la înmormîntare se spală pe minii și se face masă pentru sufletul mortului, etc ¹⁾.

Pornînd mai departe, ne-am luat ramas bun dela gospodarul casei și de la ceilalți locuitori, cari mă încunjurară și cari erau în mare nedumerire pentru ce făcusem eu acele cercetări.

Ajungînd la marginea satului, am întîlnit pe un cioban, a-nume Matei ce se cunoștea cu Iosif Vărlănicii, gazda la care poposisem în satul Boîana, și stînd la vorbă cu el, după îndemnul meu, a zis cu mare drag din fluerul ce-l avea la briu, mai multe cîntece ca de la ei. Acel fluer l-am și cumparat cu mare greutate însă, spunîndu-mi că-i vine greu să se despartă de el, și că pe

---

1) Despre toate aceste vezi scrierea mea: *O călătorie în satele romi noști din Istria*. Iași. 1896, pag. 45 și următ.

alt fluer nu-î merg degitele de loc și nu poate cînta în ruptul capului.

Forma aceluî fluer se vede în figura aici alăturată, el amintește *fluerul gemanat* (geminae tibiae) al Romanilor, e singurul instrument de muzică care a mai rămas în mîna ciobanilor din Kraîna. Atît cîmpoîul cît și buciîmul a dispărut cu totul, și astăzi aceste instrumente sînt necunoscute la Vlahii din Kraîna. Asemene fluere gemanate se mai găsesc la ciobanii noștriî din Vrancea.

Intorcîndu-ne apoi în satul *Hrast*, unde lasasem trăsura, am mers mai departe, și trecînd prin satele *Gradaț*, *Lahina*, *Mladîta*, *Semicî*, am ajuns într-un alt sat numit tot *Hrast*, ce se află în apropiere de orașul *Mödling*, numit *Metlik* de Croați și de Kraîneni, și despre care ne vorbește Dr. Ficker. Aici o jumătate de locuitoriî sunt *Vlahi* și o jumătate *Sloveni*. Biserica lor e unită. Atît portul lor cît și obiceiurile ce au, sunt identice cu acele ale locuitorilor din satul *Bojana*, despre care am vorbit. În toată Kraîna afară de aceste două sate, nu se mai află nici unul în care locuitorii să se numească *Vlahi*.

Din Kraîna am pornit în Croația. Trecînd riul *Mrejnița*, apoi *Corona*, am ajuns la satul *Tușilovići*, și am poposit la rатуșul Gheneralovići Iovo. Mergînd mai departe am ajuns în comuna *Voînici*, unde făcînd cunoștință cu preotul Ignatie de la biserica din acea comună, am vorbit mult cu sfinția sa în limba germană despre *Vlahii* răspîndiți prin Croația. M-am dus după aceia în comunele *Cirniac*, *Vighirmost*, *Cristine* și altele.

Vlahii de prin acele locuri se împart în *pravoslavnići* (ortodoxi) și *uniți*. *Pravoslavnići* sunt în comunele pe care le-am aratat mai sus, precum și în cotunele acelor comuni. *Uniți* sînt în comunele *Sumberg*, *Soșite*, *Cale*, *Stodragra*, *Constantinovaț* și altele multe, precum și în cotunele ce se țin de acele comuni. Numărul *Vlahilor* ortodoxi și uniți din Croația trece peste 15,000. Despre vechimea aflării acelor *vlahi* (romîni) în Croația, vom vorbi mai la Vale.

Din Croația am apucat spre Dalmația, și trecînd prin satele: *Polana*, *Dragoș* și *Severin*, m-am oprit apoi în *Moravița*. Aici ne spune Ioan Maiorescu ¹⁾, că pe la anul 1857, pe cînd călătorea la romîniî din Istria, *Anton Covaci* din Pisino, i-a afirmat că el aflase în *Moravița* *Vlahi*, vorbind *limba vlahă*, o altă limbă decît cea croată; și că pe cînd se afla în Fiume, i s-ar fi spus de cătră un locuitor ce venise acolo cu carul, că în *Moravița* se vorbea și *cara-vlasehi*.

1) Itinerar în Istria. Iași, 1874, pag. 71, 72 și 79.

Din cercetările făcute și din spusa bătrânilor limba *cara-vaschi*, ce se vorbea acolo, nu era alta decât limba românească, și că acei ce o vorbeau, erau români din România și din Banat, numiți acolo *cara-vlahi*. Armîni (romîni) din Macedonia și astăzi numesc limba românească, *limba cara-vlăhească*. Atît Bulgarii din Turcia cît și chîr Turcii, numesc limba românească *cara-vaschi*.

Din Moravița am pornit mai departe, și în ziua de 28 Iulie, mă aflam în Fiume, de unde după o călătorie de 7 ore cu vaporul pe marea Adriatică, am ajuns în Zara¹⁾, capitala Dalmației. Aici cea întăi îngrijire a mea, a fost să mă duc la biblioteca *Paravia*, cea mai mare din Dalmația²⁾, și să cercetez tot ceia ce voi afla relativ la scopul călătoriei mele. Făcînd cunoștință acolo cu bibliotecarul și cu profesorul dela gimnaziu, Vitaliano Brunelli, și cu profesorul dela școala reală Lorenzo Benevenia, am vorbit mult cu aceștia în limba germană și italiană despre *Vlahii* ce odinioară au locuit prin acele locuri, și despre autorii ce au scris despre ei, precum și despre rămășițele ce s-au mai păstrat de la acei *Vlahi* și pînă în ziua de astăzi. Apoi mai făcînd cunoștință și cu studentul în drept Giorgio Wondrich, am cercetat toate antichitățile ce se află în acel oraș³⁾.

De aici am pornit mai departe cu vaporul și am ajuns în Sebenic. În acest oraș am făcut cunoștință cu preotul Gregorio Loieca, care asemenea mi-a dat multe și interesante notițe despre existența în timpurile vechi a *Vlahilor* din Dalmația. Apoi împreună cu sfinția sa, m-am dus în satul Cernița, ce se află chîr la marginea orașului, unde măi cercetînd și acolo locuitorii despre limba ce o vorbește, ne-am întors apoi în oraș; spre amintire acel preot mi-a oferit o scriere a sa, intitulată: *Manuale di geografia della Dalmazia*, tipărită în Zara, la anul 1878, în care se vorbește și despre *Morlacii*, *mauro-vaschi* și *moro-vaschi*, cari nu sunt decât rămășițe de a *Vlahilor* ce odinioară locuiau în Dalmația. Apoi luîndu-mă rămas bun dela acest cucernic preot, m-am dus în satele: *Dănilă*, *Boroaia*, *Pergomete*, și trecînd pe la muntele *Vlasca*, am intrat în orașul *Trau*, numit în vremile vechi *Tragurium*. Prin toate aceste localități, am tot cercetat locuitorii despre limba, datinile, obiceiurile și numele lor de familie, asemenea și despre numele munților, fluviilor și altele.

De aici m-am dus în orașul *Spalato*, de acolo în *Gravoza*,

---

1) Latini o numeau *Iadera*, și în timpurile mai din urmă *Diadora*.

2) Acea bibliotecă are peste 25.000 de volumuri.

3) În apropiere de Zara, se află satul Erizzo, locuit de o colonie de Albanezi, cari fiind persecutați de Mahmud Begh, se adăpostiră acolo. Republica venețiană le-a acordat ospitalitate, iar contele Nicola Erizzo, printr-un decret cu data din 1726, le dădu pămînturi, și-i puseră sub protecțiunea Senatului Veneției. Ei spre recunoștință, mîniră acel sat cu numele contelui Erizzo. Acești locuitori își păstrează limba, obiceiurile și portul lor, vorbește însuși mai toți și italianește și sînt de religiunea catolică.

apoi în *Ragusa*. Aici se află înaintea bisericii Sf. Blasiu, coloana lui Roland, despre care se vorbește în descripțiunea făcută în anul 1440, de Philipus de Diversis de Quartigianis: «In ea (statua) item est signata mensura brachii communis quo mensurantur telae, rassiae et resaliae, quae circum illam ab aduenis *Morvalachis* et aliquibus mulieribus venduntur». (F'arlati 6.28). «In ea (statua) se află însemnată măsura cotului comun, prin carese măsurău pînzele, postavurile și alte lucruri cari se vindeau împrejurul ei, de unele femei *Morlache*, venite de ațurea., precum și de alte femei».

În toate aceste orașe am tot cercetat datinile și obiceiurile acestor locuitori, numiți *Vlahi*.

Din *Ragusa*, întorcîndu-mă la *Gravoza*, am luat un vaporăș de m-am dus pînă la satul *Stagno grande*, de acolo am mers pe jos ca la vr-o jumătate de oară de am tăiet o limbă de pămînt, pînă ce-am ajuns la un alt sat tot pe malul mării numit *Stagno piccolo*, și de aici m-am suit într-un alt vaporăș ce așepta acolo și după vr-o cîte-va ore de drum pe canalul *Stagno piccolo*, am intrat în canalul de *Narenta*, apoi am dat de gura fluviului cu același nume, și după o călătorie de vr-o cîte-va ore am ajuns în orașelul *Metcovici*; de aici m-am suit în drumul de fer și trecînd în curmeziș *Herțegovina*, am ajuns în *Mostar* capitala ei, de aici mergînd mai departe am intrat în *Bosnia* apoi în capitala ei numită *Sarajevo* și *Bosna Serai*, de aici ajungînd la fructaria Ungariei, la orașul *Brod ungurese*, am trecut în *Selavonia*, și am ajuns în *Essek* sau *Ossiek*, capitala ei, apoi trecînd prin *Seghedin*, am intrat în țară pe la *Verciorova*.

II

Din cercetările scriptelor vechi, relativ la *Vlahii* (rominii) ce locuiesc în *Kraïna*, *Croația* și *Dalmația*, se vede după cum vom arăta mai la vale timpul venirii lor și împrejurările ce i-au silit să se stabilească în acele locuri, și a căror rămășiți se mai păstrează încă și pînă în ziua de astăzi.

În *Dalmația* vedem că *vlahii* se află încă din timpurile cele mai vechi. Cronicarul dalmatin presbiterul *Diocleate* după ce descrie (*Popa Dukljanina* l'etopis, ed. Dr. Ivan Crnci'ci. *Kraljevica*, 1874, 8° p. 8) imigrarea Bulgarilor de la *Volga* pe peninsula *Balcenică*, ne spune că: «Inde debellando ceperunt totam *Macedoniam*; post haec totam provinciam *Latinorum*, qui illo tempore *Romani* vocabantur, modo vero *Moroulachi*, hoc est *Nigri Latini* vocantur». Pe urmă războindu-se au cuprins toată *Macedonia*, după aceea toată provincia *Latinilor*, care în acel timp se numeau *Romani*, acum însă se numesc *Moroulachi* adică *Latini negri*.

Această arătare este de mare importanță. Scrierea «*Presbijteri Diocleatis Regnum slavorum*» a fost concepută după *Racki*.

în oraşul Antivari între anii 1143—1153. (Rački, Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest. Zagreb. 1865. p. 47). Afirmarea sa arată pe deoparte, că pentru el denumirile de *Vlachus* și *Latinus* sunt identice, iar pe de alta, că *vlahii* Serbiei în secolul al XII-lea, erau încă de descendență romană, și se considerau de către cei învățați de pe atunci încă ca urmași ai Romanilor¹).

Noi credem că pe lângă *Vlahii* ce se aflau în Dalmația, încă din timpurile cele mai vechi, după cum am văzut, un număr însemnat au mai venit acolo din *Serbia*, *Bosnia* și *Croația*, pe cari legăturile de comerț, ce erau între ei, pe mulți i-au silit a rămâne și chiar a se stabili în Dalmația.

În *Serbia* existența *Vlahilor* se vede încă de prin anul 610, când atunci sosind serbii în peninsula Balcanică, au găsit locuind acolo două popoare, și anume pe *Latini* și pe *Aborigeni latinsafi*, pe cari ei îi numeau *Vlahi*²).

Într-un hrisov în care se vorbește despre zidirea mănăstirei Gica. în anii 1222-1228, se găsesc mai multe cuvinte românești, ca: bun (bonus), singur (singulus), etc³).

Dintr-un hrisov a regelui sîrbesc Ștefan Uroș II Milutin, de pe la anul 1318, dat mănăstirei Sf. Ștefan din *Banska*, se vede asemenea existența *Vlahilor* acolo, căci pe lângă satele sîrbești făcute danie acelei mănăstiri, se arată că au fost și opt cotune de *vlahi*. Tot din acel hrisov se mai vede că *vlahii*, locuiau și prin sate. Două sate se amintesc chiar cu numele: село Пръчево, село Влахина poate și Кнi-ево, ce se cuprindea în teritoriul locuit de *vlahi*. În descrierea acestui teritoriu se începe: «А се земля влашка на Кнi-евѣ» (Iată țara (pămîntul) *Vlahilor* la *Kievo*); pe lângă satul Пръчево se amintește *Влашки Бродъ* (vadul *vlahilor*) și *Оурцоуловъ Доль* (*Valea Ursului*). Toate aceste localități și altele amintite în document, se aflau în *Serbia* veche, prin apropierea Iprecului (srb. *Рец*), *Chvosnei*, *Ibarului*, etc.; astăzi aceste locuri sunt cuprinse în *Macedonia* de nord⁴).

Cele arătate despre existența *vlahilor* în *Serbia* se mai constată încă, dintr-un alt hrisov din anul 1348, a împăratului sîrbesc *Dușan*, relativ la sfințirea bisericii cu hramul Sf. Arhanghelii Mihail și Gavril din *Prizren* în *Serbia* veche (*Arnautlic*). În el se vede că acel împărat a înzestrat acea biserică cu un

1) Vezi Dr. Constantin Jirecek: Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa, inserat în: Sitzungsberichte der Königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Prag. Jahrgang 1879. pag. 123.

2) Kovacević i Iovanović. Istorija srpskoga naroda za Srednie škole. Beograd 1895, pag. 13—14.

3) Dr. Constantin Jirecek. Loc. cit. pag. 110.

4) Vezi Ioan Bogdan. Un chrisovul al regelui sîrbesc Ștefan Milutin. Convorbiri literare. București. Anul XXIV pag. 488 și următ.

număr mare de: села и метохіе и Катоунь Влашкынхъ, sate și metoașe și cotune românești, situate împrejurul orașului Prizren, la nordul Macedoniei¹⁾.

În Bosnia, aflarea vlahilor acolo, se vede încă din anul 1344, când atunci consiliul comunei *Ragusa*, după cum se constată din mai multe acte publice, ordonă să se facă cercetare: dacă este adevărat că Petru din Narenta face greutate vlahilor (rominilor) *din Bosnia, cari vin să ducă sare din Ragusa*²⁾.

În Croația se vede asemenea aflarea vlahilor încă de prin anul 1412, când din acte se vede că atunci Sigismund regele Germaniei, ordonă *Vlahilor* (rominilor) și Croaților, cari fac comerți în părțile Dalmației, să nu-și mai desfacă mărfurile lor, și să nu le mai expună pentru vânzare de cit numai în orașul Sebenic³⁾.

Toți acești vlahi, erau parte păstori cari aveau locuințele lor stabile, numite *catune* (cătune), și parte nomazi, ce se purtau din loc în loc, spre a-și căuta pășuni pentru turmele lor de oi și capre care erau numeroase. Ei mai aveau și herghelii însemnate de cai. Cu creșterea vitelor, a fost în strînsă legătură la *vlahi*, și facererea brînzei saă a cașului, mărfuri pe cari le transportau cu caravane cu cai.

Pe la anul 1285, brînză ce făceau acei ciobani era renumită și foarte căutată în toate părțile. Ea se numea *caseus vlachiscus* (caș romînesc) și chiar *brenga* (brînză), după cum se vede scris aceasta într-un hrisov din anul 1375.

Caseus vlachiscus (cașul romînesc), a jucat odinioară un rol așa de însemnat în gospodăria locuitorilor din Ragusa, încît a fost întrebuințat ca mijloc de plată pe lingă monedă.

Prețul unui *caseus vlachiscus* (caș romînesc), a fost stabilit de cătră autoritățî. Așa la 5 Oct. 1357, Consilius Minus, hotărî până la ce preț trebuia să se vîndă un *caș romînesc*: «casey ulachescus uendi debent foll (ariis) XII⁴⁾».

Vlahii pe lingă că erau ciobani cunoscuți după cum am văzut, dar mai erau și chirigiști vestiți. Așa ei încă de pe la anul 1278, făceau transporturi însemnate cu caravane de cai, din care la unele caravane numărul cailor se urcau și până la 300.

Negoțul ce făceau acei *vlahi* cu caravanele, era parte pen-

---

1) Despre acest hrisov. vezi: B. P. Hajdeu. Arhiva istorică a României. București. 1867 t. III p. 85—196.

2) Monumenta slav. merid. vol. X Zagrabiae. 1879. pag. 158 și 159, inserate în: Documente privitoare la istoria rominilor de E. Hurmuzaki. București 1887. vol. I, pag. 694, 695.

3) Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium. Zagrabia 1878, vol. IX pag. 213. inserate la Eudoxiu Hurmuzaki: loc. cit. vol. I, partea II-a pag. 490.

4) *Foll (ariis)* însumă de sigur o monedă.

tru serviciul întreprinzătorilor din Ragusa, din Serbia și din Bosnia, și parte pe socoteala lor proprie.

Ei luau sare din Ragusa și o transportau în Bosnia și Serbia, și de acolo aduceau în schimb lână, plumb și alte diferite mărfuri.

Totei mai făceau în unire cu popii lor, mare comerț de vin, pe care-l luau din Ragusa în burdufuri de piele, și-l transportau la Brscovo (Brescovo) în Serbia. Caravana se numea *turma*, iar chiragii *turmarî*.

Acei *vlahi* au fost cu toții ortodocși, și aceasta ne-o arată un hrisov din anul 1375, unde se zice, că: *Vlachi schismatici quorum nonnulli in pascuis et montibus habitant*. Farlati. 4. 63. Este cunoscut de toți că catolicii numesc *schismatici* pe toți ortodocșii¹⁾.

Vlahii cari locueau în aceste trei țări, *Serbia, Bosnia și Croația*, înmulțindu-se, au început a se duce după trebuințele turmelor lor, ori unde găseau pășune și mijloc de traiu, fiind în mare parte păstori și chiragii cu curavane după cum am văzut, și așa fiind, noi credem că *Vlahii* din provincia Kraïna cari se mai găsesse și până-n ziua de astăzi în cele două sate Boiana și Hrast, despre care am vorbit, sunt veniți din acele locuri.

În Dalmația unde se aflau acuma un mare număr de *vlahi*, mai imigrau necontenit din *Serbia, Bosnia și Croația* și alți *vlahi*, așa în cât locuitorii de acolo, se îngrijură și se spăimintară, că dacă *vlahii* vor merge înainte cu imigrarea, apoi nu vor mai avea unde să-și pască ei vitele lor, și ast-fel stăruiură pe la autorități, că nu numai să nu se mai permită intrarea *vlahilor* de prin alte părți în Dalmația, dar chiar și *vlahii* ce se aflau acolo, să fie isgoniți. Aceasta se vede din actele ce urmează:

Așa la anul 1357, *Ioan Banul* a toată Croația și Dalmația, confirmă libertățile și privilegiile orașului Sibenic, între care se cuprinde și dispozițiunea, ca: *Vlahii* (rominii) de acolo, să nu mai poată păște vitele lor, pe teritoriul comunei Sibenic, fără de învoirea orașenilor. (Fehér, IX. 2. pag. 685).

Cît-va timp după aceea pe la anul 1362, *Nicolai de Zeech*, Banul Dalmației și Croației, ordona *Morlachilor*, cari au descălecat lângă Traguriu în Dalmația, ca de la Sf. Gheorghe în colo, să nu mai pască vitele lor pe teritoriul acestei comune. (Lucio. Historia di Dalmazia. pag. 279.—Fehér. IX. 3. 336).

La anul 1383, *Elisabeta regina Ungariei*, ordonă *Banului Emeric Bubeck*, din Croația și Dalmația, ca să alunge din districtul Sibenicului, pe *Vlahii cari au descălecat*, și cari ocupînd pășunile, pricinuesc mari pagube orașului. (Fehér. X. 8. 123.—Ibid. X. 3. 2).

---

1) Despre aceasta vezi mai pe larg: Dr. Constantin Jirecek. Loc. cit. pag. 109—124, și Fr. Miklosich: Uber die wanderungen der Rumunen in dem Dalmatinischen Alpen und den Karpaten. Wien. 1879. pag. 3—6.

La anul 1384, tot Elisabeta regina Ungariei, ordonă lui Toma, Banul Dalmației și Croației, să incaseze dela *Vlahii* din districtul Sibernicului, amenda de 200 fl. pentru pagubele celelalte cauzat orașenilor de acolo, și să nu mai permită *Vlahilor* (românilor), ca să locuească pe teritoriul acestui oraș. (Fehér X. 8. 143.—Ibid. X. 3. 12).¹⁾

La anul 1432, găsim o dispozițiune senatorială în t. „Liber legum civitatis Ragusii dictus viridis“, prin care se hotărăște ca *Vlahii* să fie opriți pe viitor de a paște vitele lor în provincia Canavlia²⁾.

Pe lângă toate aceste, mai adăogim și cele conținute într-o condică înedită scrisă în orașul Ragusa între anii 1434—1440, de *Philippus de Diversis de Quartigianis*, pe care am găsit-o în biblioteca din Zara și care deși cunoscută de scriitorii străini, n-a fost întrebuințată pentru limpezirea chestiei românești, de oare ce cuprinde un loc care a căzut de sigur pentru prima oară sub ochii mei, și în care se vorbește de niște funcționari dalmațieni, cari nu ar înțelege dialectul unor locuitori din țara lor, nefiind nici idiomul italian nici latin, ci un idiom vulgar deosebit, special lor, așa ei zic în loc de panem *pen*, adică pîne românește, patrem *teta*, adică tată, domus *chexa*, casă, facere *fachir*, făcură, și tot ast-feliu despre celelalte cuvinte.

Iată dăm aici cele cuprinse în acea condică despre care am vorbit:³⁾

«In prescriptis omnibus consiliis et officiis civilium, et criminalium oratores, seu arengatores, advocati, iudices, et consules legis statuto latine loquuntur, non autem selave nec tamen nostro idioma Italico, in quo nobiscum fantur et conveniunt, sed quodam alio vulgari idiomate eis speciali, quod a nobis latinis intelligi nequit, nisi aliquis imo magna ejusmodi loquendi habeatur saltem audiendo consuetudo, panem vocant *pen*, patrem dicunt *teta*, domus dicitur *chexa*, facere *fachir*, et sic de coeteris quae nobis ignotum idioma parturiunt».

(In toate autoritățile autorizate și în funcțiunile civililor, și apărătorii afacerilor criminale, sau vorbitorii, advocații, judecătorii și magistrații, după o hotărîre judecătorească vorbesc în latinește, nu însă o limbă populară, și cu toate aceste nici în idi-

1). Conținutul tuturor acestor acte se găsește în Documente privitoare la istoria românilor de Eudoxiu Hurmuzaki, București. 1890. vol. I. part. II pag. 47, 69, 283, 286.

2). Spomenitz Serbski od 1395—1423. Bieograd. 1858—62. t. 2. p. 161. vezi și Hajdeu: Pe unde sunt și pe unde a fost romînii. Calendar Wartha. București. 1867.

3). Situs oedificiorum politiae et laudabilium consuetudinem inelytae civitatis Ragusii. (Situatiunea organizării politice a edificiurilor și a moravurilor vrednice de laudă, a ilustrului oraș Ragusa). Codice inedito della biblioteca di Zara, publicato et illustrato da V. Brunelli, Zara, 1882, pag. 70.

omul nostru italian în care vorbesc eu noi și se înțeleg, dar într-un oare-care idiom vulgar deosebit special lor, care nu poate fi înțeles de către noi latini, decît numai puțin, și încă cum, să aibă cineva cel puțin prin auz o mare deprindere cu acest soi de grai; ei numesc panem *pen*, patrem *teta*, domus *cheza*, facere *fuchir*, și tot ast-fel despre celelalte cuvinte pe care le crează ca un idiom necunoscut nouă).

Iată deci că limba romîneasă se vorbea în Dalmația pe la anul 1434.

III

Din toate cele ce am văzut pînă acum, se constată că se află *Vlahi* (români) în *Kraïna*, *Croația*, și *Dalmația*. Și pînă-n ziua de astăzi ne-au ramas încă în Dalmația rămășiți romînești. În primul loc avem numele a unei părți din nordul acestei țări ce se cheamă *Morlachia*, și unde locuitorii ei se numesc *Morlachii* și *Mauro-Vlahi*, cari nu sînt decît niște coborîtori slavizați dintr-o tulpină curat romîneasă. Ne-a mai ramas apoi numele țărănilor cari sînt numiți *Vlahi*, de către orașenii și locuitorii de prin satele insulilor ce se află pe lingă coastele Dalmației, precum și numele locuitorilor din orașul *Ragusa* și de prin împrejurimile acestui oraș, cari se numesc de către Sirbi și pînă-n ziua de astăzi încă, tot *Vlahi*, în fine cuvintele ce am cules în districtele *Sebenic*, *Spalato* și *Ragusa*, derivate atît din Latinește cît și de altă origină, întrebuintate însă atît de noi cît și de vlahii de acolo:

Nume de munți

<i>Dobrovasea</i>	<i>Munte sant</i>	<i>Prapatnița</i>
<i>Goli</i>	<i>Munte gras</i>	<i>Susana</i>
<i>Ilna-Kita</i>	<i>Munte vipera</i>	<i>Vlasca etc.</i>
	<i>Mosor</i>	

Nume de rîuri

<i>Cetina</i>	<i>Gradina</i>	<i>Slatina etc.</i>
<i>Cruce</i>	<i>Ograda</i>	
<i>Circa</i>	<i>Pecior</i>	

Nume de insule

<i>Capri,</i>	<i>Lacroma,</i>	<i>Incoronata</i>
<i>Crneța,</i>	<i>Scogli,</i>	<i>Vaca etc.</i>

Nume de sate

<i>Barbatu</i>	<i>Cale</i>	<i>Cosița</i>	<i>Iasenita</i>
<i>Bosanca</i>	<i>Catun</i>	<i>Crupa</i>	<i>Lyosta</i>
<i>Buba</i>	<i>Cernița</i>	<i>Cuna</i>	<i>Liuta</i>
<i>Boroaia</i>	<i>Colan</i>	<i>Culi</i>	<i>Lucian</i>
<i>Bergud</i>	<i>Cosor</i>	<i>Danila</i>	<i>Lepuri</i>
<i>Bristița</i>	<i>Corlat</i>	<i>Duba</i>	<i>Mirce</i>

<i>Opanci</i>	<i>Punte</i>	<i>Ruda</i>	<i>Urlici</i>
<i>Pergomete</i>	<i>Pelinou</i>	<i>Slatina</i>	<i>Vale</i>
<i>Popovici</i>	<i>Poliana</i>	<i>Sterp</i>	<i>Vostan</i>
<i>Plina</i>	<i>Rogoznița</i>	<i>Șopot</i>	<i>Vrana etc.</i>
<i>Polita</i>			

Nume comune

<i>Baba</i>	<i>Mac</i>	<i>Pogan</i>
<i>Baci</i>	<i>Magâr</i>	<i>Prag</i>
<i>Cosor</i>	<i>Merenda</i>	<i>Prost</i>
<i>Colac</i>	<i>Mosor</i>	<i>Turma</i>
<i>Coliba</i>	<i>Nevesta</i>	<i>Sechira</i>
<i>Conopi</i> (cinepă)	<i>Opanci</i>	<i>Slanina,</i>
<i>Calenda</i>	<i>Ograda</i>	<i>Șila</i>
<i>Coruna</i>	<i>Para</i>	<i>Snop</i>
<i>Garofa</i>	<i>Pastir</i>	<i>Striga</i> (strigoii)
<i>Gospodar</i>	<i>Pluta</i>	<i>Struna</i>
<i>Haide</i>	<i>Paște</i> (a paște)	<i>Urda</i>
<i>Lopata</i>	<i>Plata</i>	<i>Vatra și altele.</i>
<i>Loznița</i>	<i>Pod,</i>	

Nume de familie

<i>Antizza</i>	<i>Costa</i>	<i>Mosca</i>	<i>Rochie</i>
<i>Balan</i>	<i>Cernița</i>	<i>Mustața</i>	<i>Râmliac</i>
<i>Baliac</i>	<i>Cocota</i>	<i>Nasu</i>	<i>Rudan</i>
<i>Baldasare</i>	<i>Concina</i>	<i>Novac</i>	<i>Robilca</i>
<i>Bulat</i>	<i>Danilă</i>	<i>Niculici</i>	<i>Rota</i>
<i>Botura</i>	<i>Damian</i>	<i>Negri</i>	<i>Scărița</i>
<i>Baliac</i>	<i>Dudan</i>	<i>Oltran</i>	<i>Scărpă</i>
<i>Bulancia</i>	<i>Dean</i>	<i>Palmarsan</i>	<i>Șișca</i>
<i>Bogdan</i>	<i>Duca</i>	<i>Pavan</i>	<i>Stoica</i>
<i>Bogdanovici</i>	<i>Dvornic</i>	<i>Pagan</i>	<i>Tambaci</i>
<i>Bizanti</i>	<i>Florian</i>	<i>Paparela</i>	<i>Vlahov</i>
<i>Buechă</i>	<i>Fasolă</i>	<i>Pelea</i>	<i>Vlahu</i>
<i>Capra</i>	<i>Fuzul</i>	<i>Penița</i>	<i>Verban</i>
<i>Calafat</i>	<i>Giupan</i>	<i>Papalin</i>	<i>Zorița</i>
<i>Cioban</i>	<i>Laba</i>	<i>Prodan</i>	<i>Zagură etc.</i>
<i>Columb</i>	<i>Lazarini</i>	<i>Punte</i>	
<i>Crucian</i>	<i>Marin</i>	<i>Piperatu</i>	

Incheiere

Din studiul și cercetările ce le-am făcut, reesă că osteneala mea de a mă duce în localitățile despre care am vorbit, pentru a cerceta rămășițele existente astăzi la *Vlahii* adică rominii din acele părți, n'a fost zadarnică. Deși notițele istorice erau în cea mai mare parte cunoscute de cercetători, totuși ele nu erau adevărate prin rămășițele actuale ce amintesc limba romină păstrată

în terminologia geografică, în numele proprii și în mai multe nume comune, precum și în obiceiuri, port, instrumente de muzică pe care eu le-am constatat, că există pînă astăzi în întrebuințare la locuitorii *Vlahi*, în aceste regiuni, cu atît mai mult că după cum m-am convins personal, ei își zic și astăzi că sînt *Vlahi*, cu toate că limba lor veche *vlașchi* adică rominească, a eșit din întrebuințare și a fost înlocuită cu limba italiană, croată și slovenă.

Istoria slujește pentru a explica prezentul și trebuie să fim prea fericiți cînd găsim în starea de față a lucrurilor, rămășiți cari să adeverească știrile conținute în izvoarele vechi.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

PREȚUL 40 BANI

